

ВАРІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ОСВІТИ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК СИСТЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Василь КИЗЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України

У статті розкривається провідна роль варіативного компонента змісту освіти старшої школи як важливого складника системи неперервної професійної освіти. На конкретних прикладах розглянуто роль авторської модернізації і створення навчальних програм курсів за вибором. Структурно-функціональний зміст варіативного компонента, інтегруючи аксіологічний, когнітивний, особистісний і діяльнісно-творчий компоненти, забезпечує загальні і специфічні дидактичні функції курсів за вибором.

Ключові слова: старша школа, профільне навчання, варіативний компонент змісту освіти, діалог культур, компетентність, неперервна професійна освіта.

THE VARIABLE COMPONENT OF CONTENT HIGH SCHOOL AS AN IMPORTANT ELEMENT OF THE SYSTEM OF CONTINUOUS PROFESSIONAL EDUCATION. Vasyi KYZENKO, Ph.D., Leading Researcher of the Didactics Department at Institute of Pedagogy, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

The article reveals the leading role of variable education component content of high school as an important component of continuing professional education. On the specific example analyzing the role of authors in modernization educational programs, we talk on the need to create of educational programs for the elective courses. The structural-functional content of variable component, the integration of axiological, cognitive, personal and creative components provides general and specific didactic functions of elective courses.

Keywords: high school; a profiled education; variation component of the educational content; Dialogue of Cultures; the competence; continuous professional education.

Постановка проблеми. Зосереджуючись на варіативному компоненті змісту освіти старшої школи як важливому складнику системи неперервної професійної освіти, щонайперше, зазначимо: варіативна складова змісту освіти старшої школи на сучасному етапі модернізації його відіграє винятково важливу роль. Нині профільне навчання важко уявити без використання курсів за вибором (факультативних і спеціальних курсів). Особливо актуалізуються проблеми реалізації варіативної складової за умов диференціації навчання, індивідуалізації його, що обумовлено новими освітніми парадигмами.

Протягом багатьох років вивчаючи вплив варіативної складової змісту освіти на становлення і розвиток особистості учнів, ми помітили низку тенденцій, узалежнених від векторів розвитку суспільства, індивідуальних потреб і особливостей учнів, від бажань батьків бачити свою дитину певним фахівцем і молодіжних (соціальних) груп, до яких відносять себе самі учні. Однак, чи не найголовніша проблема сучасної шкільної освіти – недостатність реалізації принципу варіативності, за яким складається зміст професійної освіти, що підпорядковується потребам ринку праці, вимогам роботодавців до рівня компетентності випускника школи, умовам продовження здобуття вищої освіти у країнах Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїй науковій розвідці керуємося засадою: варіативний компонент змісту освіти дає педагогам змогу у процесі профорієнтації спиратися на різноманітні теоретичні (методологічні) підходи. Останнім часом у профорієнтаційну діяльність старшої школи перекладаються методологічні підходи, які ґрунтуються переважно на класичній і некласичній методології, як-от: педагогічний, соціальний, психологічний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, диференційовано-психологічний, соціально-психологічний, інформаційно-просвітницький, психоаналітичний тощо. За використання цих підходів здебільшого беруть до уваги формування умінь, навичок, здібностей учнів та загалом розвиток їхньої компетентності з огляду на сукупне пропонування робочої сили та її сукупний попит як складових ринку праці.

Із наукових джерел довідуємося про напрями нинішньої профорієнтаційної діяльності в умовах профільного навчання. Зокрема, це орієнтування учнів на засвоєння передусім професійних цінностей, формування в них вузькотехнологічного підходу до професійного самовизначення у ринкових реаліях господарювання. Заходить непевність, чи усвідомлюють випускники школи життєвий сенс вибору тієї чи іншої професії, адже виховання їхньої соціальної, суспільно-трудової свідомості лімітується цінностями ринку праці. Очевидно, що до завдань науковців і педагогів не належить виховання в учнів соціально-моральних цінностей, тож профорієнтація спрямовується у бік формування «раціонального» («ринкового») типу людини.

Доробок українських і зарубіжних учених дає аргументи на користь варіативного компонента змісту освіти – шкільного і регіонального. Дістають виправдання ідеї новітнього варіативного компонента змісту освіти в наукових розвідках сучасних дослідників (Вороніна Г. О., Іванова О. О., Кизенко В. І., Мальований Ю. І., Осмоловська І. М., Савченко О. Я., Самодрин А. П. та ін.).

Мета статті – розкрити провідну роль варіативного компонента змісту освіти старшої школи як важливого складника системи неперервної професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Наразі реалізація варіативного компонента змісту освіти старшої школи не мислиться поза так званім соціальним партнерством, тобто поза зв'язками загальноосвітнього навчального закладу з роботодавцями (і не обов'язково потенційними). Зразки такого партнерства є здобутком багатьох загальноосвітніх навчальних закладів, утім хочемо виокремити педагогічні колективи Київської гімназії східних мов №1, гімназії №290 м. Києва, Кременчуцької гімназії №5 імені Т. Г. Шевченка Полтавської області, гімназії міжнародних відносин №323 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва, Пісківської гуманітарної гімназії Бородянського району Київської області, з якими налагоджено успішну співпрацю, спрямовану водночас на формування як аксіологічного, так і акмеологічного середовища – середовища успіху.

Важливу роль у процесі навчання відіграє авторська модернізація і створення навчальних програм курсів за вибором. Наприклад, у Київській гімназії східних мов №1 – асоційованій школі ЮНЕСКО, яка є дослідно-експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом всеукраїнського рівня (працює за темою «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів»), для профільного навчання (за філологічним профілем) розроблено нові програми спеціальних курсів для учнів 10–11-х класів (варіативна складова навчального плану гімназії) [1]: «Лінгвокраїнознавство Китаю. 10–11-ті класи», «Лінгвокраїнознавство Ірану. 10–11-ті класи», «Лінгвокраїнознавство Японії. 10–11-ті класи», «Лінгвокраїнознавство арабських країн. 10–11-ті класи», «Арабська мова. Практична граматики. 10–11-ті класи», «Китайська мова. Практична граматики. 10–11-ті класи», «Японська мова. Практична граматики. 10–11-ті класи», «Вступ до сходознавства. 10–11-ті класи (англійською мовою)».

Як правило, такі авторські програми спрямовані, передусім, на формування системи знань, адже «у варіативній частині змісту освіти є значні можливості не лише для системного засвоєння знань, а й, відповідно до Концепції профільного навчання в старшій школі, до більш свідомого вибору майбутньої діяльності <...>. Курси за вибором посідають особливе місце в структурі змісту навчального профілю. Вони разом із профільними предметами визначають специфіку кожного конкретного профілю навчання, з одного боку, а з іншого – є дієвим засобом задоволення тих пізнавальних інтересів та індивідуальних освітніх потреб учнів, що перебувають поза межами обраного ними профілю навчання. Отже, курси за вибором є тим основним педагогічним засобом, який забезпечує варіативність навчання в старшій школі, його особистісну спрямованість і дає можливість певною мірою нівелювати суперечність між єдиними державними вимогами до загальноосвітньої підготовки старшокласників і їхніми індивідуальними інтересами, нахилами і потребами. Із цього випливають дві основні функції курсів за вибором: профільно-орієнтувальна й індивідуальна навчально-пізнавальна [3, с. 6]».

Спеціальний курс «Вступ до сходознавства англійською мовою» розраховано на два навчальні роки (35 год у 10-му класі, 35 год в 11-му класі) за тижневого навантаження 1 год. Метою навчання спеціального курсу є вдосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності: читання, письма, аудіювання, усного мовлення, що сприяє оволодінню англійською мовою як засобом спілкування міжкультурної комунікації. Особливий акцент у змісті спеціального курсу зроблено на поглиблення мовних знань, розвитку комунікативної та соціокультурної компетентностей школярів на основі культурно-мовних цінностей і реалій життя в Україні та в країнах Сходу.

Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство Китаю. 10–11-ті класи» передбачає ознайомлення учнів з життєвими реаліями Китайської Народної

Республіки, що відображають її національну культуру. У структурі програми виокремлено такі основні розділи: 1. Загальні відомості про Китай. 2. З історії Китаю. 3. Загальні відомості про політичну систему та державний устрій КНР. 4. Життя сучасного Китаю. Курс (10 клас – 35 год, 1 год на тиждень; 11 клас – 35 год, 1 год на тиждень) спрямований на реальне оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та закріплення мовних знань, здобутих у процесі навчання. Під реальним володінням китайською мовою слід розуміти: вміння учнів розуміти китайську мову в різноманітних ситуаціях повсякденного спілкування; вміння формулювати питання та реагувати на них; вміння подати необхідну інформацію (в усній та письмовій формі); вміння читати та розуміти автентичні тексти (художні, публіцистичні, газетні, інформаційні); вміння робити порівняльний аналіз стилів життя китайців та українців.

Спеціальний курс «Китайська мова. Практична граматики. 10–11-ті класи» має на меті сформувати мовну компетенцію учнів та підвищити результативність навчання китайської мови учнів і забезпечити їх якісну підготовку, що відповідає рівню А2+ володіння іноземною мовою («європейський мовний портфель»). Завданням курсу граматики є навчити учнів правильно зв'язувати слова в реченні, щоб вони утворювали осмислені висловлювання. У китайській мові спостерігається «примат» синтаксису над морфологією» (Лі Цзінь-сі), коли відношення слів у реченні зумовлюються порядком слів. Навчання практичної граматики покликане: сприяти інтелектуальному й емоційному розвитку учнів, розвитку їх творчих здібностей; стимулювати пізнавальну активність учнів, формувати в них потребу в самостійному здобутті знань та здатність до автономного навчання протягом усього життя; розвивати в учнів здатність до соціальної взаємодії, що припускає співпрацю та спільне вирішення проблем різного характеру; мотивувати учнів до вивчення китайської мови та культури Китаю, формуючи при цьому позитивне ставлення до народу-носія, мова і культура якого вивчається; розвивати міжкультурну компетенцію учнів; удосконалювати та розвивати рівень інформаційної та комунікативної компетентностей як засобів сучасної міжкультурної комунікації, невід'ємно від умови успішної соціалізації особистості. Навчальна програма розрахована на учнів 10–11-х класів в обсязі 70 навчальних годин із тривалістю в два роки за навантаження 1 год на тиждень.

Спеціальний курс «Японська мова. Практична граматики. 10–11-ті класи» для профільного навчання» визначається як складний педагогічний процес, що виходить з позицій граматичних явищ у японській мові, яких немає в українській мові, та водночас немає граматичних категорій, наявних в українській мові. Граматика японської мови має свої особливості (дієслова, прислівники, непередикативні прикметники; підмет, присудок; твердий порядок слів тощо). На профільно орієнтованому етапі розглядаються більш складні граматичні явища японської мови, які вводяться ситуативно і в зв'язку з конкретним текстом. Граматичні вміння і навички в

процесі навчання японської мови мають давати учням можливість: відповідно до своїх інтересів і потреб здійснювати безпосередні контакти з представниками Японії; підтримувати розмову в різноманітних комунікативних ситуаціях, адекватно реагувати на висловлювання партнера й зрозуміло для співрозмовника, вільно використовуючи зображувальні засоби японської мови; письмово фіксувати та передавати інформацію різного обсягу та характеру; творчо підходити до навчання японської мови, сприймати естетику мови та тексту; користуватися японською мовою для творчого самовираження; перекладати з японської мови українською та з української японською в найтиповіших ситуаціях усного спілкування. Ця навчальна програма розрахована на 70 навчальних годин із тривалістю в два роки за навантаження 1 год на тиждень.

Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство арабських країн. 10–11-і класи» має за мету вдосконалення навичок усіх видів мовленнєвої діяльності учнів (читання, письма, аудіювання, усного мовлення), що забезпечує оволодіння арабською мовою як засобом спілкування, передусім, з носіями арабської мови. Програмою курсу передбачено навчити учнів вести бесіду на різноманітні теми (культура, суспільно-політичні події, спорт), готувати усні та письмові повідомлення, розуміти нескладні доповіді арабською мовою та готувати презентації у Power Point. Значна увага приділяється також читанню та аудіюванню країнознавчих текстів, виконанню граматичних та лексичних вправ. Змістом програми передбачені можливості для самостійної роботи учнів із використанням комп'ютерних програм і ресурсів мережі Інтернет. Упровадження лінгвокраїнознавчого курсу у варіативну складову навчального плану дає змогу розширити можливості розвитку здібностей учнів щодо використання арабської мови для спілкування в діалозі культур між Україною та країнами арабського світу. Особливий акцент у змісті програми зроблено на поглиблення мовних знань учнів, розвиток культурно-мовних цінностей особистості, на формування у старшокласників соціокультурних навичок на основі культури та реалій життя в Україні та в арабських країнах.

Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство Ірану. 10–11-ті класи» спрямований на ознайомлення учнів з реаліями Ісламської Республіки Іран, що відображають національну культуру країни засобами перської мови. Програмовий матеріал покликаний розвивати в учнів бажання комунікативного спілкування через реальне оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та закріплення мовних знань, здобутих у процесі навчання. Після вивчення курсу учні мають знати: загальні відомості з фізичної географії Ірану; відомі міста Ірану, їх демографічні та економічні особливості; визначні місця в Ісламській Республіці Іран (ІРІ); пам'ятки Списку Всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО в Ірані; національні парки та музеї; політичний устрій ІРІ; національні символи ІРІ; національні свята, традиції іранців, їх святкування; стиль життя іранців та їхні захоплення; основні відомості з історії народів Ірану. Учень залуча-

ється до загальнокультурного світу цінностей. У нього формуються навички використання вербальних культурологічних знань у ситуаціях міжкультурного іншомовного спілкування. Здійснення культурологічного спрямування навчальної діяльності передбачає досягнення певного рівня сформованості культурологічної компетентності особистості, що є продуктом діалогу культур.

Варіативний компонент змісту профільного навчання поряд із інваріантним слугує повноцінній реалізації його завдань і, водночас, є основним засобом індивідуалізації навчання. Саме він визначає і забезпечує в конкретному загальноосвітньому навчальному закладі спрямованість навчання на задоволення індивідуальних освітніх потреб учнів. Закладений у відповідній комбінації компонентів інваріантної і варіативної складової зміст освіти разом зі способами його реалізації у навчально-виховному процесі визначають профіль навчання. Варіативний компонент змісту освіти планується зробити прерогативою загальноосвітніх навчальних закладів. У зв'язку з цим виникає проблема формування варіативної складової змісту освіти, яка виражається у розробленні теоретично обґрунтованого навчального плану в кожній конкретній школі.

Аналіз практики складання навчальних планів показує, що варіативний компонент змісту освіти у загальноосвітніх навчальних закладах часто формується стихійно, упровадження тих чи інших навчальних предметів ретельно не обмірковується. Наприклад, у ліцеї, де у старшій школі наявні фізико-математичний, хіміко-біологічний, технологічний профілі і немає гуманітарних, лінгвістичних профілів, з 7-го класу упроваджується викладання другої іноземної мови. У 5–11-х класах гуманітарної гімназії поглиблено викладається інформатика за побажанням батьків і зовсім не береться до уваги, що гімназія гуманітарний заклад, тобто програмістів вона не готує.

Варіативність сучасної освіти передбачає створення можливостей для усвідомленого, цілеспрямованого вибору змісту і засобів здобуття освіти. Максимально можливий вибір дає усім учасникам педагогічного процесу змогу задовольняти свої освітні потреби. Варіативність змісту освіти – це: варіативність змісту на різних рівнях і ступенях освіти; варіативність організації освітнього процесу (форми організації, освітні технології тощо); варіативність у забезпеченні освітнього процесу.

Найбільш вивчена і нормативно закріплена варіативність освіти, яка забезпечує створення сприятливих умов для вибору і самореалізації через використання варіативного компонента змісту освіти (регіонального і шкільного компонентів), різноманітних видів диференціації та індивідуалізації навчання, його профілізації [2].

Через варіативну складову і поглиблене вивчення відповідних предметів в інваріантній частині досягається профільність навчання. Такий підхід створює умови для збереження обов'язкового загальноосвітнього ядра шкільної освіти. Профільне вивчення багатьох предметів забезпечує належний

рівень підготовки до вступу у вищі навчальні заклади, але, як правило, не дає професії.

Висновки. Формування, становлення і розвиток інформаційного суспільства, процеси глобалізації позначаються на підходах до модернізації структурно-функціональних і ціннісних компонентів суспільства, адже поступ людства загалом є розгортанням і згортанням взаємозумовлених структурно-функціональних систем, які характеризуються самоорганізацією і саморозвитком. Словом, мають місце структурно-функціональні та змістові зміни соціального середовища. Відтак, і структурно, і ціннісно модернізується зміст освіти. Тож зазнають трансформації інваріантна і варіативна її складові.

Структурно-функціональний зміст варіативного компонента, інтегруючи аксіологічний, когнітивний, особистісний і діяльнісно-творчий компоненти, забезпечує низку загальних і специфічних дидактичних функцій курсів за вибором, звісно, за реалізації таких педагогічних умов: урахування характеру, динаміки різноманітних загальнонаукових і професійних інтересів школярів; структурно-функціональної єдності елементів базового і варіативного компонентів змісту освіти, вільного вибору школярами змісту варіативного освітнього компонента.

Загалом варіативний компонент змісту освіти старшої школи слід вважати важливим складником системи неперервної професійної освіти.

Література

1. Авторські програми спеціальних курсів для учнів 10–11-х класів Київської гімназії східних мов №1.
2. Кизенко, В. І. Відбір змісту освіти для старшої школи й відображення його у програмах і підручниках / В. І. Кизенко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2015. – Вип. 15. – Ч. 1. – С. 276–288.
3. Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання : метод. рек. / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, Н. В. Захарчук, С. В. Косянчук] ; вступ. ст. і наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 68 с.

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТАПРЕДМЕТНОГО ПІДХОДУ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Світлана ТРУБАЧЕВА,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Оксана ЧОРНОУС,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

відділ дидактики Інституту педагогіки НАПН України

У статті розкрито дидактичні особливості метапредметної діяльності старшокласників в умовах профільного навчання. Проаналізовано структуру метапредметної діяльності, визначено орієнтовний метапредметний результат цієї діяльності, з'ясовано джерела метапредметного змісту навчання та технології і методики його реалізації в навчальному процесі старшої школи.

Ключові слова: *метапредметна діяльність старшокласників, профільне навчання.*